

MEHMED KEMAL'DEN SÖZ VARLIĞIMIZA KATKILAR

Nevzat Gözaydın

- Geçen yüzyılın Ankaralı yazarları arasında önemli bir yere sahip olan isimlerden biri de Mehmed Kemal'dir. Hayatını genellikle gazetecilikle kazanan yazar, edebiyatımızda şiir, deneme, anı, eleştiri ve romanlarıyla tanınmıştır. İlk şiir kitabı *Birinci Kilometre*'yi 1945 yılında yayımlamıştır. Daha sonra şiirlerinin hepsini *Tükenmez* adını verdiği kitapta 1990'da toplamıştır.

Daha çok Türkiye'nin de içinde bulunduğu II. Dünya Savaşı'nın sıkıntıları ve acıları yazarın kitaplarına konu olmuştur. Bizzat yaşadığı olaylara ait anılarını ve yakın tarihe ait görüşlerini yazdığı kitaplarıyla politika sahnesinde de boy göstermiştir.

Sözlüğümüz için tarayıp fişlediğim *Sürgün Alayı* (1974) ve *Pulsuz Tavla* (1976) öğrencilik, askerlik ve edebiyat anılarıyla doludur. Ayrıca *Söz Gibi* şiir kitabıyla 1978 Lions Edebiyat Ödülü'ne ve 1995 Burhan Felek Basın Ödülü'ne layık görülmüştür.

Mehmed Kemal'in her iki kitabından söz varlığımıza yaptığı katkılarda, her zaman olduğu gibi, kendisinin yazımına hiç dokunmadan almayı yeğledim. Gösterdiğim her kısa metnin sonunda kitabın kısaltması ile sayfa numarasını da belirttim.

açığını bul-: Sözlüğümüzde yer almayan örnek cümleyi verebiliriz: "İşten atmıyorlarsa da, bir açığımızı buldukça üstümüze geliyorlardı." (PT/90)

âdet yerini bulsun diye: "Açtığı özel okulda âdet yerini bulsun diye zengin çocukların yanında bir iki yoksul çocuğa da okuma olanağı tanımışlardı." (SA/11) örneğiyle maddeyi tamamlayalım.

anya manya ol-: 'Sakinleşmek, durulmak, anlaşmaya varılmak' anlamlarına gelen bu ibareyi argo kısaltmasıyla gösterebiliriz: "Şimdi ortalık anya manya oldu da, bunlar vatansever kesildiler." (SA/43)

ar ve hayâ damarı çatla-: *TS* içindeki “ar” madde başında iki ayrı anlama gelen ibareler bulunuyor. Ancak yazarın verdiği anlam bu ikisinden de değişik görünüyor: “Marifetlerinden birini üstümde denemek istiyordu. Ar ve haya damarı çatlamış adama ne yapabildim?” (PT/33) ‘Utanıp sıkılması olmayan, vurdumduymaz, aşağılık’ anlamları yazılabilir.

avara bırakma-: “Yazıları gününden önce yazıyor, dizgicileri geciktirmiyor, makineleri avara bırakmıyordu.” (SA/111) Sözlüğümüzde bulunan üç anlamın dışında “avara” kelimesine dördüncü bir anlam olarak ‘başıboş, işsiz güçsüz, serbest’ eklenmelidir.

ayağa düş-: *TS* içindeki ikinci anlama uygun düşen bir örnek: “Tartışmalar artık ayağa düşmüştü. Çoğu da bizim dükkânda geçiyordu.” (PT/135)

ayağı sürç-: ‘Tökezlemek, sarsılmak, sendelemek’ anlamları yanında mecazi anlamı ‘kötü duruma girmek’ yazılabilir: “Bir ayağın sürçme-sin, o eşit belleğin kimseler, yüzüne bile bakmazlar, tanımazlıktan gelirler.” (PT/48) Sözlüğümüzde yoktur.

beğenim: “Belki de öğretmen saygısı, öğretmen beğenimi o yaşlarda az şey bilmekten geliyordu.” (SA/11) *TS*’nin almadığı bu kelimenin anlamı ‘beğenme, beğeniş’tir.

besleme basın: “Resmi ilan desteği ile gazeteler kurulmaya başlandı. Buna meslektaşlar besleme basın diyorlardı.” (PT/101) örneği eksik kalmış.

betine git-: Sözlüğümüzde yer almayan başka bir madde. “Yürüyüşü, davranışı, süklüm püklümlüğü çevresindeki kimselerin hayran bakışları üsteğmenin betine gitmişti.” (SA/326) Anlam olarak ‘fenasına gitmek, kendisine yedirememek, sinirlenmesine yol açmak’ yazılabilir.

bir hiç yüzünden: ‘Boşu boşuna, incir çekirdeğini doldurmayan’ anlamlarını verebileceğimiz bu ibareyi *TS*’de bulamıyoruz: “Bir gün, bir hiç yüzünden, darıldık. Artık konuşmuyorduk; iki yabancı olmuştuk.” (PT/102)

bol: Örneği ile maddeyi tamamlayalım: “Başkaları gibi bol filân istemezdi. Sek konyak içerdi.” (SA/52)

bono kırdır-: “Kimin imzası güçlü ise, ona gidip bir imza alıyor ve bono kırdırıyor.” (PT/31) örneğiyle maddeyi tamamlayalım.

cennet taamı: “Kabak kızartmasına gelince, turfanda kabak kızartmasını herkes yer, ucuzladığı zaman cennet taamı unutulur.” (SA/37) örneği yeterlidir.

cıvı-: Sözlüğümüzdeki üçüncü anlama uygun düşen bir örnek: “Gittikçe cıvıyor, tatsızlaştığını gördüklerinden, teker teker hesaplarını vermeye başladılar; kalkıp gideceklerdi.” (PT/108)

çağla olmadan çatla-: Örnek bulunamamış: “Bilirim ben. Çağla olmadan çatladı. Kimbilir ne kazıklar atıyordur.” (PT/105)

çığırsı- Sözlüğümüz bu fiile yer vermemiş: “Kötü bir salça koymuşlardı içine. Tuzlu, kekremesi; bulgur çığırsımış, acı acı kokuyordu, salça da.” (SA/15). ‘Nemden küflenmek’ anlamındadır.

damdazlak: Örneğini ekleyelim: “Bunların parası ve makineleriyle muhalefet yapılıyordu. Makinelerini ve paralarını çektiler mi, damdazlak ortada kalındı.” (SA/102)

dincel- “Gerindi, uyuşukluğunu giderdi, çeşmenin buz, gibi suyuyla yıkandı, dincelmiş gibi oldu.” (SA/ 177) örneğini ekleyelim.

fizik çalış- ‘Beden hareketleri yapmak, kondisyon kazanmak’ anlamında olup sözlüğümüzde bulunmamaktadır: “İri yarıydı, fizik çalışmadan gelen menzene gibi kolları vardı.” (PT/106)

genizleri tıka- “Otobüs garajından genizleri tıkayan bir mazot, benzin karışımı koku geliyordu.” (SA633) Sözlüğümüzde bulunmayan bu ibarenin anlamı ‘rahat nefes aldirmamak, sıkıntı vermek’tir.

giyimlik: *TS* içinde yoktur: “Üstündeki giyimliğini kendi seçtiği belli; Bir İngiliz kumaşı da olabilir, Sümerbank işi de...” (SA/62) Anlam olarak ‘elbise kumaşı’ yazılabilir.

hâllere düş- “Yaptığı resimdeki ana, bu hâllere düşüşümüze üzülen, bizi yetiştiren, büyüten, emek veren anamızdı!” (PT/53) Sözlüğümüzde bulunmayan bu ibarenin anlamı ‘kötü, feci duruma girmek, acınacak durumda olmak’tır.

hamamın namusunu koru- Bu ilginç deyim de sözlüğümüzde yer almıyor: “Okul yöneticileri hamamın namusunu koruyorlar, kızları aynı okulda okumayan başka oğlanlardan da esirgiyorlardı.” (SA/8) ‘Bir yer hakkında ortaya çıkan kötü şöhreti engellemek amacıyla göstermelik, sözüm ona düzgün iş yapamamak’ anlamını yazabiliriz.

hamburger: “Bunun ufağına biz cızbız deriz. Böyle iri iri olursa hamburger derler; gavur işidir.” (SA/40) örneği yeterlidir.

hatırnaz: ‘Başkalarının durumuna saygı gösteren, hatır sayan’ anlamına gelen bu kelime *TS* içinde yoktur: “Meslekte saygım olan insandı. Ayrıca gündelik olaylara boş veren, hatırnaz bir adam.” (PT/49)

ikili oyna- Sözlüğümüzdeki birinci anlama uygun düşen bir örnek: “Sana para veririz falan demişler, ya da korkutmuşlar. Şimdi ikili oynuyor.” (SA/18)

iler tutar yanı bulunma- ‘Perişan, zavallı durumda olmak, herhangi iyi tarafı bulunmamak’ anlamında olup sözlüğümüze girmemiştir: “Kanuna, kitaba sığar bir yolsuzluğu ve mahkûmiyeti yoktu. Fakat yaptığı işlerin hiç birinin iler tutar yanı bulunmazdı.” (PT/21)

ilinti kur- “Elbette bazı erkeklerle ilgisi olacak, bazı erkekler onunla ilinti kurmak isteyeceklerdi.” (PT/114) ‘Bağlantı kurmak, ilişki içine girmek’ anlamlarını yazabileceğimiz bu ibare *TS*’de yoktur.

insafı debreş-: “Yelkenleri suya indiriyordu. Burda insafı debreşmiş olacak ki, biraz aşağıdan alıyordu.” (PT/32) ‘İnsafa gelmek’ anlamını verebiliriz, sözlüğümüzde bulunmuyor.

iti köpeği: Bu, halk arasında sık kullanılan ikilemenin anlamı olarak ‘adi, kaba saba, görgüsüz, terbiyesiz kişiler’ yazılabilir. *TS* içinde yoktur: “İti, köpeği İstanbul’a doluşmaya başladı, şehir, şehirlikten çıktı, başka bir yer oldu.” (SA/38)

kapitalizm: Örneksiz geçilmiş: “Bugünkü emperyalizmin mânâsı, kapitalizm denen ekonomi sisteminin mali safhasına uyan siyaset olmasıdır.” (SA/20)

kar sepele-: “Soğuk olmayan kış akşamlarından biri, yağmur mu yağacak, kar mı sepeleyecek belli değil” (PT/72) ‘Kar, hafif hafif yağmak’ anlamını verebiliriz.

karışık: Sözlüğümüzde, yazarın örneğinde gördüğümüz anlam bulunmuyor. Mecazi bir anlam olarak ‘karanlık, şüpheli’ diyebiliriz: “Bir günün öğle sonrasında, partiden geçmişi karışık biri geldi; beni genel başkanın çağırdığını söyledi.” (PT/130)

kızartı: “Güneş kışlanın üstündeki tepede, yavaş yavaş eriyordu. Ufukta başlayan kızartılarıyla bir hüznün çöküyordu.” örneğini ekleyelim.

kitabına geçirme-: Sözlüğümüz ne bu olumsuz ne de olumlu biçimine yer vermiş. Anlam olarak ‘karar vermek, iddia etmek’ diyebiliriz: “Talat Bey kendisi mütevazı bir insandı, ben şöyle okudum, böyle okudum diye kitabına geçmezdi.” (SA/41)

körlenme: Sadece örneği eksik kalmış: “Bu körlenme, biraz bizim özlemimizden geldiği gibi, biraz da çevremizdeki şairlerin yaşantısından gelmiştir.” (PT/87)

kumara düş-: ‘Kumara dadanmak, kumar itiyadı edinmek’ anlamında olup *TS*’de bulunmamaktadır: “Kumara ve içkiye düşmüş, evinden, barkından koparak buralara konmuştu.” (SA/51)

laf altında kalma-: “Onda her lâfa bir karşılık vermek, lâf altında da kalmamak merakı vardı.” (PT/107) örneğini ekleyelim.

lafın altını kazı-: Sözlüğümüzde bulunmuyor: “Bu kadarını da karıştırma. İçkili olunca lâfın altını pek kazımamak gerekir.” (SA/43) Anlam olarak ‘konuyu iyice deşmek, önünü arkasını araştırmak’ yazılabilir.

lafın derisini kazı-: Üsttekiyle aynı anlamdadır, *TS*’de yoktur: “Siz ise lâfın yüzünü değil, derisini kazımak istiyorsunuz, sorularınız hep öyle.” (SA/43)

metabolizma: *TS* için bir örnek bulunamamış: “Metabolizması bozulduğundan mı, çok yediğinden mi, şişmandı; hem epeyce şişman.” (SA/51)

mütegallibe: “Osmanlı’dan aldıkları toprağı mütegallibeye peşkeş çektiler, köylüye dağıtmadılar.” (SA/72) örneği yeterlidir.

öğücü: Sözlüğümüz bu kelimeyi “övücü” olarak veriyor, örnek de bulunmuyor: “Elinden şairliği de, serveti de gitmiş, çevresindeki yiyicileri ve öğrencileri kaybolmuşlardı.” (PT/103)

sanayi devrimi: “Osmanlı düşünürleri sanayi devriminin farkına varamadılar, sanayi devrimine göre kendilerini ayarlayamadıkları için batmışlardır.” (SA/67) Bu ibare sözlüğümüzde bulunmuyor. ‘El sanatları ve zanaatlarının yerine üretimde makine, otomatik tezgâh vb. maddi üretim araçlarını daha çok kullanmak suretiyle geliri artırma amacı güden devrim, sanayileşme’ anlamını yazabiliriz.

seleksiyon: TS’deki birinci anlama uygun bir örnek: “Şairler çağların içinden, insan beyninin seleksiyonu olarak, süzülür gelir.” (SA/60)

sele kapıl-: Sözlüğümüzde mecaz anlamı verilmemiş: “Başımızın bir derde gireceğini tahmin ediyor, karşı koyuyordu ama ben bir sele kapılmış, çaresizlik içinde sürüklenip gidiyordum.” (PT/25) Anlam olarak ‘çevresindeki güçlü bir hareketin içinde zamanı farkında olmadan geçirmek’ diyebiliriz.

süklüm püklümlük: Sözlüğümüzde bulunmuyor bu madde başı. Anlamı karşılığına ‘süklüm püklüm olma durumu’ yazılabilir. Örnek cümlesi için bk. **betine gitmek**.

takıştır-: “Ortak dostlarımız eski günleri anıp, ikimizi birbirimize takıştırarak gönüllerini eğiyorlardı.” (PT/103) Sözlüğümüzde bu madde başının mecaz anlamı bulunmuyor. ‘Karşılıklı kızdırmak, birilerinin sinirleriyle oynamak’ anlamı yazılabilir.

takkeyi önüne koyup düşün-: Bu deyim de sözlüğümüzde bulamıyoruz. Anlamının karşılığı olarak ‘uzun ve derin düşünmek, konuyu etraflıca araştırmak’ yazabiliriz: “Hiç böyle takkemi önüme koyup düşünmeye vakit bulamamıştım.” (SA/236)

taş atıp kolunu yor-: Sözlüğümüz bunu soru biçimiyle almış, “taş attın da kolun mu yoruldu?” iç madde olarak verilmiş, ancak örnek bulunamamış: “Seviyorum dersin, verir parayı, senin de taş atıp kolun yorulmadı ya, aldığını bol bulamaç harcar durursun.” (SA/13)

tezkere al-: Örneksiz geçilmiş: “Askerlikte tezkere almaya yakın insanın içine bir sızıltı çöker; her şeyden usanır, eli işe varmaz.” (SA/344)

turfanda: TS’deki birinci anlama uygun bir örnek: “Dışarda turfanda ne bulursa ondan birazcık alır, buzlu bir suyun içine kor.” (SA/36)

üstüne çök-: Sözlüğümüzde yok: “Üstüne, müteahhit olduğu günlerden kalma bir ağırlık, bir ağalık çökmüştü.” (PT/170). Anlam olarak ‘dış görünüşü değişmek’ diyebiliriz.

yarenliğin gözüne ver-: ‘Çok samimi bir şekilde uzun sohbetler yapmak’ anlamındadır: “Kemal’le yarenliğin gözüne vermişlerdi ki, şişman adam yeniden belirlendi.” (SA/45)

yaylım ateşi aç-: TS’de ikinci anlama uyan bir örnek: “Özellikle statükocu, kurulu düzenden yana olan Çığır, Millet gibi dergiler bunlara yaylım ateşi açmışlardı.” (SA/19)

yerin kulağı var: “Pek sormayın, pek karıştırmayın, nenize gerek! Sizden esirgemem, ama başkaları duyabilir, yerin kulağı var demişler.” (SA/43) örneğiyle maddeyi tamamlayalım.

zırıl zırıl işsiz: Sözlüğümüz sadece ikilemeyi almış, başka kelimelerle yapıları göstermemiş: “Zaman zaman buluşurduk. Ben zırıl zırıl işsizdim, o cepleri para dolu bir tüccar.” (PT/69) ‘Uzun süre iş bulamadan yaşamak’ anlamını verebiliriz.

Kaynaklar

Mehmed Kemal, *Sürgün Alayı*, Soyut Yay., 1. Baskı, İstanbul 1974, 382 s.

Mehmed Kemal, *Pulsuz Tavla*, Koza Yay., 1. Baskı, İstanbul 1976, 170 s.